

Az irodalmi szocializáció kiszámíthatatlanságai és a szépírói pályák sokfélesége mellett¹ a tudományos beszédmódok változásai is közrejátszanak abban, hogy a nemzedéki értelmezői alakzatok leegyszerűsítőnek, sematikusnak,

68 Juhász Tibor

A „FIATAL” IRODALOM AZ 1960-AS/1970-ES ÉVEK FORDULÓJÁN

sőt ma kissé anakronisztikusnak hatnak úgy az irodalomkritikában, mint az irodalomtörténet-írásban. A korszakolás során, valamint az egyes művek pozicionálásakor jellemzően termékenyebbnek bizonyulnak például a ha-

tástörténeti megfontolások, amelyek ugyan nem teszik indokolatlanná a generációs felvetéseket,² de az aktuális kérdésirányok döntően más jellegű következtetésekhez nyitnak utat. Ez a távolságtartás különösen érdekes a Kádár-korszakkal, kiváltképp az 1960-as/1970-es évek fordulójával történő összevetésben, hiszen a nemzedékiség problémaköre ekkoriban alapvetően határozta meg többek között a recepciós stratégiákat is. Dolgozatomnak ugyan nem célja feltárni, hogy ez az átrendeződés pontosan milyen folyamatok következményének tekinthető, de az okfejtés megalapozása miatt fontosnak tartom megemlíteni, hogy a történeti gondolkodásnak ezt a hagyományát azért is vethetik kritika alá a saját időbeliségükre érzékeny szemléletmódok, mert az elődök–utódok, a régiek–újak és az apák–fiúk fogalompárjai az ideológiai befolyás alól teljesen sohasem mentesülő értékítéleteket tesznek nyilvánvalóvá.³ Meglátásom szerint a Kádár-korszak irodalmának mélyebb megértését viszont épp ezért segítheti a tágabban vett évtizedforduló irodalmi közbeszédében használatos konstrukciónak, a „fiatal” irodalomnak a vizsgálata, hiszen az a demográfiai konnotációk ellenére az irodalmi intézményrendszerrel kapcsolatos, a korszak nyilvánosságszerkezetének sajátosságai miatt tulajdonképpen az államhatalomhoz fűződő viszonyon alapult. Itt tehát annak bemutatására teszek kísérletet, hogy a korszakban mit értettek „fiatal” irodalom alatt, és ezzel összefüggésben igyekszem néhány olyan mozzanatot is regisztrálni, amely hatással lehetett az alakzat formálódására.

*

Az 1960-es évek elejétől kezdve a forradalom leverését követő megtorlás sokkhatását enyhíteni, a párbeszédképességét és a konszolidációra való törekvést bizonyítani akarván az államhatalom hullámokban juttatta kötetmegjelenési lehetőséghez a korábban elhallgattatott írókat és költőket.⁴

Napvilágot láttak azok az alkotások is,⁵ amelyek a következő két évtizedben az esztétikum és a politikum kapcsolatait firtató diskurzusok kiindulópontjaivá válva legalább a prózafordulat átrendeződéséig meghatározónak bizonyultak.⁶ Ezzel a „zsilipnyitásnak” nevezett jelenséggel hozható összefüggésbe a magyar irodalom történetében az 1960-as/1970-es 69 években megfigyelhető antológiaközpontúság.⁷ Kulcsár-Szabó Zoltán megállapítása szerint a líra „egyik legfontosabb közegét az antológiák jelentették, amelyek ekkoriban – részint, sőt talán jórészt az önálló kötetek rendre hosszasan elhúzódó megjelentetését kompenzálандó – lényegében a színre lépő új generáció(k) legmeghatározóbb fórumaként az új lírára vetett első kanonizációs pillantást materializálták”⁸. Arról, hogy a Kádár-korszakban a gyűjtemények kiadásának ezen túl milyen motivációi lehettek, az 1958-ban megjelenő *Tűz-tánc* című antológia célkitűzéseivel együtt a válogatás fogadtatása is tanúskodik. Ahogyan arra Kulcsár-Szabó is utal, a szocialista költészet megújítására irányuló, a forradalom utáni első felülről vezérelt kísérlet eredményeként megszülető kötet leginkább a nemzedéki gondolkodás számára lett fontos hivatkozási alap: bár az érintett szerzők a pályájuk alakulása során megszólalásmódjuk szerint is elkülönültek egymástól, fogadtatásuk hosszú időn keresztül mégis az antológia vonatkozásában, a *Tűz-tánc* nemzedék tagjaként emlegette őket.⁹ Hasonló recepciós mechanizmusokra lehetünk figyelmesek egy korábbi, 1955-ben jelent meg, a társadalmilag elkötelezett prózaírók munkáiból válogató *Emberavatás* című antológia esetében is,¹⁰ amelynek szerzőit, köztük a címadó novellát jegyző Sánta Ferencet, ma is gyakran az *Emberavatás* nemzedékéhez kötik.¹¹ Az összeállítások célkitűzéseit figyelembe véve ez a gyűjtemény a *Tűz-tánc* előzményének tekinthető, a Varga Imre által szerkesztett, az ismertetőjében megfogalmazott célkitűzése szerint az ’58-as kiadvány koncepciójának megfelelően összeállított, *Ébredés* (1959, Magvető) című kötet pedig a párdarabjának, sőt az *Előjáték* című válogatás, amelyet ugyanebben az évben adott ki a Magvető, szintén a „fiatal”, társadalmi érintettségű prózaírók munkáiból szemlézett. Ezek a rokonvállalkozások többek között arra mutatnak rá, hogy az antológiák megszorodásának tendenciája nem csak a líra műnemére nézve regisztrálható.

Ugyan az antológiák kiadásával gyakorolt hatalmi gesztusok folyamatosnak tekinthetők az 1960-as/1970-es években,¹² a Kilencek költőcsoportosulás éveken át tartó küzdelmek árán jelent meg vállalkozása, a Nagy László előszavával napvilágot látott *Elérhetetlen föld* (Bp., Írószövetség – KISZ szervezete, 1969) kiadástörténete arról tanúskodik, hogy ezt a debütálási formát sem tekinthetjük feltétel nélküli adottságnak.¹³ Mindenesetre a pályakezdeknek a „zsilipnyítások” ellenére (vagy épp azok következtében) célszerű volt

a megkésettség mellett azzal is számolniuk, hogy az antológiamegjelenés a saját kötet kiadásától elérhetőbb, és csak nehezen megkerülhető módja az alkotói érvényesülésnek. Eklatáns példa erre az évtizedfordulón megjelenő két, nagy kritika figyelemben részesülő prózaválogatás, a „fiatal” írók 70 munkáiból összeállított *Naponta más* (1969, Magvető), valamint ennek folytatása, a folyóiratokban már publikáló, de kötetrel még nem rendelkező szerzőknek teret adó *Ahol a sziget kezdődik* (1971, Magvető),¹⁴ amelyekről a későbbiekben bővebben is szót ejtek.

Hogy a '60-es évek mindezzel együtt az irodalomtörténet-írás számára is elbeszélhetőnek bizonyul a „távlatos” jelző használatával,¹⁵ azt az ellenőrzött nyilvánosságban megszaporodó eszmecserek nagy száma is magyarázza. Ebben az időszakban ugyanis figyelemre méltóan sok vita szerveződött a korszak fórumain, ami szintén a diktatórikus államhatalom kompromisszumképességéről igyekezett meggyőzni az irodalmi élet résztvevőit. Bár Csehszlovákia 1968-as, a magyar értelmiség körében is megrökönyödést keltő lerohanását követő újabb „zsilipnyitás” eredményeként azok is megjelentethették első kötetüket, akiknek bemutatkozását a kultúrpolitika még akadályozta a '60-as évek második felében,¹⁶ ez az „enyhülés” is inkább az irodalmi élet és a hatalom kapcsolati dinamikájának függvényében értelmezhető. Nem véletlen, hogy épp 1969 augusztusában rendezik meg Lillafüreden azt az írótalálkozót, amely az egyik legszámtottevőbb kezdeményezés a „fiatal” irodalom formális, kultúrpolitikai kategóriájának koncipiálására.¹⁷ A tanácskozáson, amelynek jegyzőkönyve a *Fiatal írók tanácskozása: Lillafüred, 1969* című kötetben olvasható, valamint a vonatkozó, döntően folyóiratokban zajló viták során az elődök és az utódok dichotomikusnak bizonyuló fogalompárját olyan panelként vette használatba az irodalomkritika, amely igyekezett átláthatóvá tenni az ideológiai elvárásoknak megfelelően a „zsilipnyitásokkal” történő egymásra csúszások következtében kialakult zűrzavart: a „fiatal” irodalom alakzat rigorózus használatának „kiskorúsítási gyakorlatával”¹⁸ egyrészt rögzültek a nyilvánosságon belüli beszédpozíciók, másrészt megszilárdult az a keretrendszer, amelyben a nemzedékek egymáshoz képesti viszonya lett az irodalom alakulástörténetének szinte kizárólagosnak elfogadott szervezőelve.

Mindez jól látható az imént említett *Naponta más* és az *Ahol a sziget kezdődik* fogadtatásában is. Az érintett szerzők (például Csaplár Vilmos, Császár István, Lugossy Gyula, Marosi Gyula, Módos Péter vagy Munkácsi Miklós) témaválasztásaiban a kritika egyaránt a történelmi kérdésfeltevésektől és társadalmi felelősségvállalástól való elfordulást érte tetten, amelyet többek között egy önmagának szót kérő nemzedék hiányos történelmi ismereteivel és tapasztalataival magyarázott.¹⁹ A recepciós beállítódások mögött az az előfeltevés munkált, hogy az évtizedforduló környékén feltűnő pályakezdőknek

nem lehet tudomása arról, hogy a jelenlegi állapotok kialakítása az előttük járóktól milyen, az írói praxisuk ellátásától sem függetleníthető áldozatokat kívánt, hiszen ezek a „fiatalok” voltaképpen már beleszületettek a szocializmusba. A megnevezett alkotók rövid, jellemzően töredezett, ezért kidolgozatlanok láttatott szövegei, valamint a kisepikai formák térnyerése ebben a vélt összefüggésben annak a bizonyítékeként állt elő, hogy a „fiatalokat” a rendelkezésükre álló élményanyag egyszerűen nem teszi alkalmassá a társadalmi jelenségek nagyepikai formákban történő színrevitelére, jóllehet a számukra sokáig elérhető publikációs fórumok (folyóiratok, antológiák) a terjedelmi korlátok miatt nyilvánvalóan nem is tették lehetővé a nagyobb lélegzetvételű szerkezetekben történő kiteljesedést.

A kritika azért is érzékelhette a magyar próza válságának szimptomáit a „fiatal” irodalomban, mert ideológiai okokból egyrészt elutasította annak a lehetőségét, hogy a „fiatalok” által elbeszélte világ(ok)nak köze van a társadalmi valósághoz, másrészt ezek a szövegek olyan sajátosságokat mutattak, amelyek a realizmustól, pontosabban a '60-as évek regényközpontú magyar irodalmának főbb teljesítményeitől való elfordulásnak látszódtak. Bár a „fiatal” írók legidősebbjei és legfiatalabbjai közötti korkülönbségek demográfiailag és társadalomtörténetileg sem indokolták minden esetben a nemzedék értelmezői alakzatának használatát,²⁰ a művek nagy általánosságban az esztétikai bírálatgyakorlás helyett inkább a szocializmusba született, önnön helyét kereső „fiatal” írócsoport közérzetiségével történő foglalkozásra szolgáltattak ürügyet. Az ankétok az élénk recepcióhoz hasonlóan a nemzedéki szempontrendszer folyamatos mozgósításának biztosítottak keretet, ekképpen rögzítették azokat az előfeltevéseket, amelyek a korszak irodalomtörténeti és -kritikai gondolkodását meghatározták.

„Szerkesztőségünk azt tervezi, hogy irodalmi életünk megoldatlan kérdéseiről vitát indít. E kérdések közül talán a legfontosabb: a fiatal Írók helyzete napjainkban, az új irodalom és az idősebb kortársak viszonya” – az ekkoriban Váci Mihály által vezetett *Új Írás* 1969 júliusában ezekkel a gondolatokkal indította útjára háromrészes, fotókkal ellátott körkérdéssorozatát, melynek céljai között az említett írótalálkozó előkészítése is szerepelt.²¹ Első ízben az idősebb, „legkiválóbbakként” számon tartott szerzők írtak saját indulásuk körülményeiről és tanulságairól, ezáltal kijelölték a maguk pozícióját a korszak irodalmában, majd kanonizáló és/vagy elmarasztaló gesztusokkal értékelték a „fiatalok” teljesítményét.²² A második részben, a már említett lillafüredi tanácskozással egy hónapban a „fiatal” szerzők nyilatkoztak pályakezdésük tapasztalatairól, meglehetősen bátran kritizálva azokat az

intézményrendszeri korlátokat, amelyek az írói praxisuk művelését akadályozták.²³ Szeptemberben kritikusok és irodalomtörténészek zárták a sort: „elemzik a fiatalok véleményét, vallomását, szándékait; keresik a fiatal alkotók helyét mai irodalmunkban.”²⁴ A dolgozatban a terjedelmi korlátok

72 miatt sem célozom bővebben feltárni az írótalálkozó és az ankét összefüggéseit,²⁵ inkább annak megfigyelésére összpontosítok, hogy a nemzedékiség hogyan inszcenírozza a megszólítottak csoportjait és az (ön)értelmezéseket. A már beérkezett szerzők nagy része anekdotákkal emlékezik meg első, többek között Ady Endrével, Babits Mihállyal és Szabó Lőrincsel kapcsolatos meghatározó tapasztalatairól, de Devecseri Gábor személyében olyan is van köztük, aki egyebek mellett az időseknek járó tiszteletet kéri ki magának: „Legszívesebben a kísérletező kedvet adnám át a feltörekvő írónemzedéknek. Érdemes volna megkísérelniük például: milyen érzés lehet egy idősebb írónak előre köszönniük.”²⁶ Az első fordulóhoz melékelte képanyagon a megnyilatkozók egy része egyedül látható, ugyanakkor sok fotó a nagy író- és költőelődök társaságában mutatja őket.²⁷ A realizmus-központú irodalomfelfogás miatt is jelentéssé, hogy a politikus-író Veres Péter például három fotón szerepel, egészalakos portréjával együtt helyet kapott a lapszámban barátjával, Sinka Istvánnal közös képe is, valamint az a felvétel, amelyen Móricz Zsigmond, Erdei Ferenc és Darvas József társaságában tartózkodik.²⁸ Devecseriről külön portré is került a képanyagra, illetve egy olyan kép, amelyen feleségével, valamint a Babits-házaspárral látható.²⁹ Vagyis nemcsak az államhatalom kiépülésének vonatkozásában, hanem irodalomtörténeti értelemben is nagy idők nagy tanúként nyilatkoznak a legtöbben, éles ellentétben a következő rész megszólítottjaival, a „fiatalokkal”, akik közül csak egyvalaki mondja magát elégedettnék.³⁰

Míg az első körkérdésforduló fotói a generációk egymásmellettségével a korszakok kontinuitásának érzetét teremtik meg, addig a második blokkban a bensőségesség, a személyesség látszatát hivatott felkelteni az a megoldás, hogy a „fiatalok” közeli portrékkal szerepelnek. Ugyanakkor az arcképek jelenléte elhárító gesztusként is értelmezhető, amely mintegy hitelteleníteni próbálja azt a „fiatalok” által szinte egybehangzóan megfogalmazott vádat, miszerint a nemzedéki kérdésirányok homogenizálják a munkásságukat.³¹ Hasonló kettősségre lehetünk figyelmesek a nemzedékiséggel kapcsolatos véleménynyilvánításaikban is. Bár szinte mindannyian ellenzik ezt a kategorizálást, ők maguk számolnak be nemzedéki érintettségükről, a lehangzatosabban közülük például az a Simonffy András, akinek 1965-ben megjelenő, *Lázadás reggelig* című novelláskötete a „fiatal irodalom” egyik legtöbbet emlegetett alkotásává vált: „Ifjúkorunknak nem volt sodra, amely megszabta volna irányát. Kis áramlatok mozogtak benne, posványos részek és csillogó felületek váltogatták egymást [...] Császár István, Nádas Péter, Módos Péter,

Szántó Erika, Csaplár Vilmos írásainak indulatában gyakran a magaméra ismerék, de mintha legtöbbször csak készülődne még, alapozza önmagát, helyét keresi, igyekszik megszabadulni rossz beidegződéseitől.³² Az említettek közül Szántó Erika is kétségeit fejezi ki azzal kapcsolatban, hogy valóban egy nemzedéket alkotnak-e „fiatal” írótaisaival, amikor viszont a publikációs lehetőségekkel kapcsolatos élményeinek ad hangot, egy nemzedék nevében beszél: „A lehetőségeink? Sírni minden pályakezdő írójelölt (vagy önjelölt) generációnak volt miért. Nekünk is van. Kevés a publikációs lehetőség és az irodalom sehogy sem akar gumi módjára tágulni, hogy minket befogadjon”.³³ Míg a fentebb idézett Simonffy egy közös nemzedéki horizont létét feltételezi, addig Lugossy Gyula, aki egy jóval későbbi nyilatkozatában egyébként Simonffy írói debütálásának tulajdonít nemzedéki jelentőséget,³⁴ úgy látja, nemzedéke az anket idején még csak kezd megszerveződni: „Az utóbbi években – pontosabban 1965 óta – szép számmal jelentkeznek új fiatal írók, költők. Új nemzedék szerveződik az 1965 után feltűnt, ma már 35–40 éves írók után: a mai 25–30 évesek nemzedéke. Ez törvényszerű jelenség, írásaikban szembeötlő közös vonás, hogy többnyire a magánélet szféráiról szólnak, többnyire apolitikus, periférikus, kiszolgáltatott figurákat ábrázolnak – szemben a fent említett nemzedék sokszor erőszakoltan moralizáló, mindenütt és mindenben a politikumot kereső ábrázolásmódjával.”³⁵

Lugossy megfigyelései a „szembeötlő közös vonásokról” valóban relevánsnak mondhatók, a vonatkozó szépirodalmi alkotások poétikai hasonlóságai megengedték volna, hogy a recepció nemzedékinek mondható tapasztalategyüttesek szituatív elrendezésére ismerjén bennük. Az előbeszéd hatásmechanizmusáért felelős nyelvi eszközökkel való kísérletezés, a családi, döntően apa–fiú kapcsolatok problematizálása, az egyszerű vagy csak néhány összetételi tagból álló mondatokkal, a tényszerű, verbális stílusú fogalmazásmóddal jellemezhető elbeszélői nyelv kétségkívül alkalmas lett volna arra, hogy ne csak tematikai alapon szerveződő csoportról beszéljen a kritika,³⁶ de az a szemléleti beállítódások következtében feltehetőleg nem vált érdekelté az ’50-es/’60-as évek irodalmához képest újnak látszó tendencia regisztrálásában. Vélhetően azért sem, mert ekkoriban nagyobb presztízse volt annak az irodalomnak, amit ma Lapis József irodalomkritikus nyomán akár issue-prózáknak is nevezhetünk³⁷ – a korszak lakásínséggel, a vidékről városba kerülés viszontagságaival, a beilleszkedési zavarokkal, az alkoholizmussal, valamint az értelmiségi lét dilemmáival foglalkozó, elsősorban a próza műnemébe sorolható szépirodalmi szövegek olyan társadalmi problémákkal léptek párbeszédbe, amelyek egyébként is foglalkoztatták a korábban áltudományának minősített, a 60’-as/’70-es évek fordulóján újjáéledő szociológiát.³⁸

A megnevezett alkotók munkahelyről munkahelyre, albérletből albérletbe sodródó figuráikkal együtt nem melleleg azért is tűnhettek egy nemzedék reprezentánsainak, mert első köteteik fülszövegére írt rövid bemutatkozásaikban úgy foglalták össze a kézirat lezárásáig vezető 74 életútjukat, hogy az akár egy-egy írói karaktervázlatnak is beillett volna. Csaplár Vilmos, Munkácsi Miklós, Czákó Gábor vagy Hajnóczy Péter első köteteinek rövid önéletrajzi fülszövegei, akár a korszak líraantológiaiinak szerzői bemutatkozásai, stratégiai jelentőségűnek is vehetők,³⁹ hiszen könnyen értelmezhetőek egy olyan nemzedék tanúságtételének saját társadalmi érintettségéről, amelynek legfőbb megkülönböztető jegyét a fogadtatás épp a társadalmi kérdések iránti passzivitásban jelöli ki. Bemutatkozásaikkal az alkotók egyrészt az intézményrendszer megkerülhetetlen feltételeinek tettek eleget, másrészt befogadói pozíciót ajánlottak, hiszen a rövid önvallomások az életrajzi olvasatok érvényesíthetőségének hangsúlyozásával már a kötetbe felvett szövegeket megelőzve beléptettek a sodródó hősök világába. Mindezek után aligha meglepő, hogy az *Új Írás* körkérdésének harmadik fordulójában megszólított kritikusok és irodalomtörténészek nem az esztétikai megformáltságban keresik az írói teljesítményt, hanem abban, hogy az írók meg tudnak-e felelni azoknak az elvárásoknak, amelyeket nemzedékük sajátos történelmi helyzete támaszt feléjük.

„A holnap emberét az írók is keresik. Bizonyos, hogy ebben a keresésben a legnagyobb szerep a fiataloknak jut majd, egyáltalán nem különleges adottságaiknál fogva, hanem koruk és helyzetük parancsaként. Illetve éppen ez a körülmény hívja életre azokat a képességeket, amelyek birtokában elvégezhetik majd az irodalom egyetemes feladattörténetében rájuk eső tennivalókat. Amit csakis ők végezhetnek el” – ez a Juhász Bélától származó idézet az ankét célkitűzéseire is reflektál, egyidejűleg láthatóvá teszi a „fiatal” irodalomról zajló párbeszéd kérdezősírányaival e kategória kultúrpolitikai jelentéstöltetét is.⁴⁰ A bírálatok „értetek haragszom, nem ellenetek” retorikája, amely Illés László válaszában idézésével példázható a legegyszerűbben („Inkább a kifogásaimat mondtam el, elmélkedvén a fiatalokról, de örülnék, ha elhinnék, hogy *értük* tettem ezt.”),⁴¹ a Juhász Béla által szorgalmazott keresőtevékenységre való, dorgáló felhívás eszköze, és többek között arra az előfeltevésre vezethető vissza, mely szerint az irodalomról csak a szocialista társadalom történetével (és a szocialista társadalomtörténettel) összefüggésben lehet mérvadó állításokat tenni. Ezért, miközben a „fiatalok” megítélését a realizmus hagyományához való hozzákapcsolhatóság problémái befolyásolják, a „fiatal” szerzők önértelmezéseiből is kiindulva a prózatermés megközelíthetőségét az *Új Írás* ankétjának kritikusai is elősorban az aktualitások, vagyis a nemzedéki közérzetiség felől látják indokoltnak: „személyes élményük az albérleti uzsora, az áremelkedés a piacon, a hivatali

szervilizmus, a közöny, az ideálok megőrzésének kínja, vagy akár a társadalmi mobilitás lelassulása [...] A felnőttek felelősebb írói magatartása számára néha megdöbbentő, máskor bájosan naiv ez a szabadszájúság, mellyel küldetésükben hisznek: abban tudniillik, hogy az egyszer leírt, tehát köz-
hírré tett árnyfoltok egyúttal meg is szűnnek, hogy a tudatossá tevés, 75
közüggé emelés, vagy még inkább a rossz lelkiismeret felkeltése – bár-
milyen töredékes vagy elvont formában is történjék ez – meg is szünteti a ba-
jokat.”⁴² Bár a második fordulóban napvilágot látott válaszok nem feltétlenül
adtak rá okot, a realizmus ábrázoláshagyományára tett kényszeres reflexiók
miatt mégis feltűnő, hogy a „fiatalok” vélt közérzetiségéből a harmadik
fordulóban sem következettett senki például olyan szociográfiai érdek-
lődésre, amelynek célja annak feltérképezése lett volna, hogy milyen lét-
és lehetőségfeltételekkel kell számolnia a ’60-as/’70-es évek pá-
lyakezdő értelmiségijének.

A realizmus és a közérzetiség fogalmainak párbeszédlehetősé-
geitől az ankét során tapasztaltakhoz hasonlóan a *Naponta más* című
antológia fogadtatása is elzárkózott⁴³. Ez a gyűjtemény azért is meg-
kerülhetetlen a dolgozat számára, mert az a Gáll István szerkesztette,
aki a 1960-as/1970-es évek fordulójára jelentős irodalomszervezői
pozícióra tett szert, vagyis, miként Reichert Gábor írja Gáll kritikus
munkásságával foglalkozó tanulmányában, megszólalásai a korszak
nyilvánosságában a hivatalos irodalomszemlélet performatív aktusa-
iként interpretálhatók.⁴⁴ Gáll kritikus és szerkesztői munkásságát ösz-
szehangoltan, a nemzedéki szemléletmód elkötelezett híveként
bontakoztatta ki, esszéinek és bírálatainak, amelyekben idősróként
elsősorban patrónusi szándékait igyekezett kifejezni, nagy befolyása
volt a „fiatal” irodalom kategóriájának formálódására. Érdemes idézni
a *Naponta más* antológia megjelenését követően, szintén az *Új Írás*
lapjain közölt *Megkésett utószavát*: „Jó érzés új könyvet kézbe venni. Még
jobb, ha a nevünk is rajta van. Ezt a kötetet mégis zavartan lapozgatom,
olyan csodálkozó ijedséggel, mintha a fiam érettségi bizonyítványa lenne,
az esküvői fényképe vagy a behívója.”⁴⁵ A generációs különbségek, az idő-
sek–fiatalok és az apák–fiúk közötti viszony szempontjából is figyelemre
méltó Gáll „atyáskodó” retorikája, amely még inkább kihangsúlyozza a tényt,
hogy az összeállításnak nemzedéki motivációi vannak: „Egy nemzedéket
akartam bemutatni. Reprezentáns írókat és írásokat.” Az antológia kísé-
rőszövegeiként is értelmezhető esszéi⁴⁶ tanulsága alapján azonban a koncepció
eleve elhibázott volt, hiszen, ahogyan a válogatás címe is mutatja, a „fiatal”
írók arculata az antológia összeállításának idejében még éppen csak formá-
lódott.⁴⁷ Innen nézve Gáll megnyilvánulásai összhangban vannak a *Naponta*
másról írott bírálatokkal, hiszen a szelekciós szempontok kidolgozatlanságára

a kritika is felfigyelt. A beválogatott írásokat az írók rövid önéletrajzi bekezdései vezették be, ennek következtében nem volt nehéz észrevenni például azt sem, hogy az 1929-es születésű Tóth Bálint 21 évvel volt idősebb az 1950-ben született Vilt Páltól, a válogatás legfiatalabb szerzőjétől. Az antológián belüli, ehhez hasonló nemzedéki egyenetlenségek épp a „zsilipnyitások” következtében alakulhattak ki: az '50-es években álmellenes szervezkedés vádjával letartóztatott Tóth, akinek első novella-publikációja olvasható a válogatásban, már az '50-es évek végén közölt néhány verset és versfordítást, de kötetmegjelenési lehetőséghez '69-ig nem juthatott.

A *Naponta* más folytatásaként pozicionált *Ahol a sziget kezdődik* már kidolgozottabb koncepcióval igyekezett megfelelni a célkitűzéseinek. A két gyűjtés közti kontinuitást a közös kiadón kívül Ajtony Árpád, Mócsi Ferenc, Náduvvari Anna, Tóth Bálint és Ungváry Rudolf szerzői nevei teremtik meg, akik a hátlapon olvasható ajánló szerint ezúttal nem a nemzedéküket, hanem magukat képviselik. Bár az *Ahol a sziget kezdődik* alcíme szerint a „fiatal prózaírók antológiája”, az ismertető igyekszik elhárítani a nemzedéki értelmezéseket: „Antológia! Nem egyedülálló vagy családos, nem hús- vagy harmincéves prózaírók antológiája; nem szőke vagy fekete hajúaké, s még csak nem is egyszerűen *fiatal prózaírók* antológiája (és nemcsak azért nem, mert némelyiküket már-már bácsinak szólítják az ún. tinédzserek)”. Szándékai szerint „a jövő nagy íróit, klasszikusait ismerteti meg az olvasóval”, Vilmon Gyula szerkesztő az előszóban mégis úgy fogalmaz, hogy a gyűjtés „fiatal irodalmunk útkereséséről ad helyzetképet”.⁴⁸ Az ezekhez hasonló, egy-egy vállalkozás keretein belül is észlelhető zavarok arra is rámutatnak, hogy a „fiatal” irodalom alakzata olyan irodalompolitikai konstrukció, amely az intézményrendszerrel ápolts kapcsolatra fókuszálódik, és nem fordít figyelmet például arra a propagált társadalomkép felől is jelentésszerű különbségre sem, amely itt is legalább egy generációnyi a legfiatalabb (Vámos Miklós, született 1950-ben) és a legidősebb (Bereczky László, született 1931-ben) szerző között. A „fiatal” jelző ebben az esetben tehát az irodalomba éppen belépő írókat sejtet, akiknek írásaival döntően eddig csak folyóiratokban lehetett találkozni. A nemzedéki szempontrendszer automatizálódásának következményeként is vehető, hogy sokan elfeledkeztek az *Ahol a sziget kezdődik* előzményéről, vagyis arról, hogy praxisukat illetően bizonyos szerzők a *Naponta* mással már jóváhagyást nyertek: „Tizenhárman kaptak szót ebben a kötetben, tizenhárman nyertek felvételt az írók céhébe. Inas fokon egyelőre.”⁴⁹

Bár az egyenetlenségeik miatt az antológiák nem tudták betölteni nemzedékrepresentáló funkciójukat,⁵⁰ ez a tény nem írta felül a recepciós kérdésirányokat. A *Naponta* másra is kitérő Nácsa Klára *Utak és lehetőségek*

című, a „fiatal irodalom” kilátásait latolgató vitairatát ugyan azzal a megállapítással kezdi 1972-ben a *Valóság* című folyóiratban, hogy „nincs új prózaíró nemzedék – közös cél, program, feladat elkötelezte írócsoport”,⁵¹ ez őt magát sem tántorította el attól, hogy egy közös generációs horizont feltételezésében osztozva a „fiatal” írók írásaiban és nyilatkozataiban 77 színre vitt rossz közérzet társadalmi okait firtassa: „e generáció legtöbbjének írásai – egymástól függetlenül – ugyanazt a közérzetet sugallják és ábrázolják.”⁵² A Nácsa-tanulmányt követő vita lényegi változást ugyan nem hozott a „fiatal” irodalom értelmezői alakzatának diszkurzivitásában, de említésre méltó, hogy felfedezhetők az anyagában a többszólalmúságra való törekvés jelei. Az összefoglaló igényű, a vita apropóján a „fiatal” irodalom diskurzusát is élesszeműen áttekintő zárószöveget például az az Ajtony Árpád jegyzi, akinek novellái olvashatók mindkét prózaantológiában.⁵³ Vele együtt csak Orbán Ottó költő fejezi ki kétségeit a vita szempontrendszerével kapcsolatban, akinek hozzászólása nemcsak az érvelés, hanem a korban szokványosnak nem nevezhető fogalomhasználat miatt is érdemes a figyelemre. A nemzedéki szemlélet leegyszerűsítő, ezért téves előfeltevéseket generáló voltát próbálja bizonyítani az egyik író–olvasó találkozásán szerzett tapasztalatokból levont következtetésekkel: „Először vágott mellbe a döbbenet, hogy emlékeim az én emlékeim, hogy az idő a felejthetlent is feledtetí, hogy a kollektív emlékezetben Auschwitz a rigómezei csata mellé kerül, hogy a »jól kitapostuk nekik az ösvényt, nekik már csak járniuk kell rajta« az ember által elgondolható ostobaságok közül az egyik legnagyobb, mivel a világot megbírni csak az a szíj elég tartós, amit kinek-kinek a saját hátából hasítottak. Nem lévén tájékozott a szakirodalomban, nem tudtam, hogy az, amibe bámulok, maga a generation gap”.⁵⁴ Mindezek alapján úgy tűnik, a vita célja leginkább a „fiatal” irodalom kérdéskörének napirenden tartása lehetett, hiszen a legtöbb hozzászóló az *Új Írás* ankétjának első és harmadik fordulójának szereplőihez hasonlóan lesújtó véleményeknek adott hangot az évtizedforduló prózaterméséről,⁵⁵ és a rossz minőség okait szinte egyezményesen a magyar irodalom realista hagyományával való folytonosság tudatos megszakításában jelölte ki.⁵⁶

Látható tehát, hogy a kontinuitás és a diszkontinuitás problémája, amely a későbbiekben, kiváltképp Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténetében hatástörténeti narratíva kiindulópontja lesz, már ekkoriban is aktívan foglalkoztatja az irodalmi közvéleményt. Ebben a tekintetben a ’60-as/’70-es évek irodalmi vitái, az adott művek nemzedékiségére összpontosító kritikai reflexiói a „fiatal” irodalom alakzatának jelentéssel való feltöltésére tett diszkurzív kísérletekként is érthetők,⁵⁷ amelyek elvégzik a marxista irodalmi elvek

számonkérését, továbbá referencializálják a prózapoétikai törekvéseket. Mindennek fedezete az a nemzedékfogalom, amely a realizmusközpontú irodalomfelfogás színreviteli alkalmain rendre a társadalomtörténeti együttállásokat juttatja megkülönböztető jelentőséghez, továbbá azt, hogy

78 ki(k) milyen viszonyban áll(nak) azzal az intézményrendszerrel, amely a nyilvánossághoz való hozzáférést szabályozza. Bár 1985-ben jelent meg, a Hetek nevű költőcsoportosulás *Az ének megmarad* című antológiája nemcsak a műfaji jegyek innovatív felhasználása, hanem épp a nemzedékiség és az intézmény összefüggéseit kihangsúlyozó utószava miatt is érdemes a figyelemre. Zimonyi Zoltán szerkesztő *Azonosítási kísérlet – robotkép után* című szövegében sorra veszi azokat az intézményrendszeri gesztusokat (például Kabdebó Lóránt irodalomkritikai munkássága mellett a miskolci *Napjaink* című folyóirat kanonizáló kezdeményezéseit), amelyek egy összetartónak egyáltalán nem nevezhető csoportból konstruálták meg a szinte csak az irodalomkritikában létező költőtársaságot.⁵⁸ A Hetekhez sorolt alkotók recepciója a tűz-táncosokhoz hasonlóan éppen azt igazolhatja, hogy a bebocsátás, a fogadtatás és a jóváhagyás hatalmi mozzanatai akkor is nyomot hagynak az irodalomtörténeti emlékezetben, ha maguk a költők zárkóznak el a csoportosulástól.

A Kádár-korszakban használt „fiatal” irodalom értelmezői alakzatának ugyanakkor nemcsak következményei, hanem előzményei is vannak. A Horthy-korszak legmeghatározóbb történésze, a szovjetizálás után is emlegetett Szekfű Gyula *Három nemzedék* című munkája politikai és társadalomtörténeti érintettségű nemzedéki logikát működtetve építi föl a magyar történelem 19. és 20. századára vonatkozó koncepcióját, de a 20. század első évtizedeinek irodalmi élete is szolgáltat példákat arra, hogy mind a szerzők önképében, mind az irodalomtörténeti folyamatok kortársi értelmezésében nyoma van az ilyen irányú kérdésfeltevéseknek. Eklatáns példa erre Kassák Lajos *Az izmusok története* című sajátos munkája, amely a művészettörténet, valamint az önéletírás műfaji kódjainak összejátszásával írja egybe a művész élettörténetét az avantgárdhoz köthető stílusirányzatok magyarországi meghonosodásával. Kassák e posztumusz, épp 1972-ben megjelent kötetében több manifesztumot idéz *A Tett*, a *Ma*, a *Dokumentum* és a *Munka* lapjairól, amelyek a művészet megújításra tett kísérleteket is nemzedéki konstellációban láttatják.⁵⁹ Annak tisztázása tehát, hogy a 20. század második felében a hatalmi stratégiák hogyan viszonyultak ehhez a hagyományhoz, bizonyosan hozzásegíthet az 1960-as/1970-es évek irodalmának mélyebb megértéséhez.

- ¹ A kortárs magyar prózairodalommal kapcsolatban Balajthy Ágnes mutat rá a nemzedéki alapú szempontrendszerek elégtelenségére a 2010-es évek prózatermését értékelő tanulmányának bevezetőjében: BALAJTHY Ágnes, *Apokalipszis most: A magyar próza az elmúlt tíz évben*, Alfvöld, 2020/12, 58.
- ² A *Nyugat* és az *Újhold* folyóiratok szerzőinek kategorizálása mellett talán a '70-es évekből eredeztethető „Péterek” nemzedéke tekinthető ma a legelterjedtebb generációs konstrukciónak. Ez az alakzat olyan alkotókat fog egybe (Esterházy, Hajnóczy, Lengyel és Nádas mellett az irodalomkritikus Balassát is fontos megemlíteni), akik hozzávetőlegesen egy időben születtek, és hasonlóan innovatív, az elbeszélhetőséget kétségbe vonó szövegalkítási eljárásokat részesítettek előnyben. Rádásul épp ahhoz a Gáll Istvánhoz köthető, aki az említett évtizedfordulóra vált az irodalmi intézményrendszer megkerülhetetlen alakjává, és kritikusai, valamint szerkesztői pályáját egyaránt a nemzedéki szemléletmód elkötelezett híveként építette fel. A „Péterek” alakzatának alakulástörténetét ebben a dolgozatban nem követem nyomon, Gállról viszont még szót ejtek a későbbiekben.
- ³ *Nemzedéki narratívák a kultúratudományokban*, szerk. GARAMI András, MEKIS D. János, NÉMETH Ákos, Pécs, Kijárat, 2012.
- ⁴ Például Weöres Sándor, Németh László, Füst Milán, Kodolányi János, Mándy Iván, Szabó Lőrinc, Zelk Zoltán, Ottlik Géza és Pilinszky János. Lásd: VERES András, *Az írók és a hatalom a hatvanas évek Magyarországon = A magyar irodalom története III: 1920-tól napjainkig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Gondolat, Bp., 2007, 531.
- ⁵ A kijelölt évtizedfordulón a realizmus a magyar irodalomtörténet dominánsnak tekintett hagyományvonalaként állt a kortárs próza fejleményeivel foglalkozó diskurzusok középpontjában. Ugyanakkor a kifejezés jelentése a szocialista realizmus, a sematizmus, illetve az '50-es évek politikai berendezkedése közötti összefüggések miatt folyamatos pontosításra szorult. Az 1975-ös, „fiatal” irodalommal foglalkozó Debreceni Irodalmi Napok előadásainak és felszólalásainak kivonata például arról is tanúskodik, hogy a résztvevők az '50-es évek irodalmi termésével kapcsolatban óvakodnak a szocialista realizmus megnevezés használatától, helyette a sematizmust alkalmazzák, továbbá tartózkodnak attól, hogy a '60-as években keletkezett szövegeket szocialista realistának, a '60-as/'70-es évek fordulójának prózatermését pedig realistának nevezzék: *Válság vagy kísérletezés? A debreceni irodalmi napok vitája* [sic!], Alfvöld, 1976/1, 45–89.
- ⁶ Például Sánta Ferenc *Az ötödik pecsét* (1963) és *Húsz óra* (1964) című regényei, Fejes Endre *Rozsdatemető* (1962) című munkája, valamint a *Hideg napok* Cseres Tibortól (1964). Lásd: VERES, i. m., 532. Ezek a művek többek között az előző lábjegyzetben említett debreceni tanácskozásnak is visszatérő hivatkozási pontjai.
- ⁷ Az antológiaközpontúság oka lehet többek között az is, hogy ez a kiadványtípus jellegénél fogva alkalmasnak látszik a diktatórikus hatalmi technikák elfedésére. Dacára annak, hogy az antológiák koncepciója teljesen sosem tekinthető objektívnek, hiszen még a beválogatott művek hosszúsága is hangsúlyeltolódásokat eredményezhet, a szerzői nevek és a szövegek egymasmellettisége demokratikus hozzáállást sugall, mivel a gyűjtemények egyidejűleg eltérő poétikájú és világlátású alkotók számára biztosíthatják a nyilvánossághoz történő hozzáférést. Lásd: PÁL-KOVÁCS Sándor Attila, „A költő, az igazi, ott kezdődik, ahol különbözik”: *Fiatal lírai antológiák a kádárizmusban*, Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola, Szeged, 2020, 20.
- ⁸ KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Fiatal költészeti antológiák az 1960-as/1970-es években*, Tiszatáj, 2018/2, 63.
- ⁹ Ez annak ellenére is így működött, hogy több költő az antológia megjelenése előtti években már önálló kötettel debütált. Az antológia címadó versének szerzője, Garai Gábor, aki az urbánus szocialista költészet egyik emblematikus alakjának tekinthető (a szocialista költészet népi vonulatának hasonló státuszú életműve Váci Mihályé), épp a *Tűz-tánc* című versével, illetve az antológia hatására vált ismerté. Későbbi köteteinek pozicionálása során ez a gyűjteményre fontosabb koordinátának bizonyult, ami azt is jelenti, hogy Garai életművének recepcója a gyűjteményre történő utalásokkal igyekezett az antológiát is a köztudatban tartani. Néhány jellemző példa: KENYERES Zoltán, *Garai Gábor*: Nyárvég, *Kritika*, 1965/5, 55–57.; BALÁZS Mihály, „...veletek maradok örökre”: *Garai Gábor*,

A Tanító, 1973/8, 25–30.; KABDEBŐ Lóránt, *Egy költészet kiteljesedése: Garai Gáborról*, Szélcsend és újra szél című verseskötete alkalmából, Napjaink, 1979/11, 32–35. Az antológia recepciójából: BÓKA László, *Egy új lírikus nemzedék*, Valóság, 1959/1, 72–77.; *A magyar irodalom története 1945–1975*, szerk. BELÁDI Miklós, BODNÁR György, RÓNAY László, SZABOLCSI Miklós, Akadémiai, Bp., 1986, II/2., 867–911.; JOVÁNOVICS Miklós, *Három évtized múltán: A Tűz-táncról ma*, Népszabadság, 1987. december 12., 13. Utóbbi írás az antológia folytatásáról is szól, amelynek szerkesztői arra tettek kísérletet, hogy ismét együttesen léptessék fel az '58-as válogatás szerzőit, illetve új, fiatalabb költők munkáinak felvonultatásával bizonyítsák a társadalmi kérdésfelvetésekben és felelősségvállalásban érdekelt költészet kontinuitását: *Tűz-tánc: Harminc év múltán 1958–1988*, szerk. TABÁK András, GYÖRE Imre, IMRE Katalin, JOVÁNOVICS Miklós, Bp., Zrínyi Katonai, 1988. Annak a kérdésnek a tisztázását, hogy az '58-as kötet és a fogadtatása az elmúlt évtizedekben is befolyásolta-e az érintett szerzők pályáját, többek között a *Tűz-tánc* akkor tizennyolcéves szerzőjének, Nyerges Andrásnak az önértelmezése segítheti: NYERGES András, *Bitoló a skatulyában*, Pécs, Krosz, 2018.

80

¹⁰ Nemcsak Pomogáts Béla és Beládi Miklós irodalomtörténeti munkái utalnak így a Kádár-kori realista irodalom meghatározó szerzőire (POMOGÁTS Béla, *Az újabb magyar irodalom 1945–1981*; Bp., Gondolat, 1982.; BELÁDI Miklós, POMOGÁTS Béla, RÓNAY László, *A nyugati magyar irodalom 1945 után*, Bp., Gondolat, 1986.), hanem többek között az az előző lábjegyzetben hivatkozott, *A magyar irodalom története 1945–1975* című, Sósának is nevezett kézikönyvsorozat, amely a prózatörténetek leírásakor szinte teljes egészében nemzedéki logikát követ. Néhány további példa: FÖLDES Anna, *Emberavatás – íróavatás: Széjjegyzetek a fiatal írók novelláskötetéhez*, Irodalmi Újság, 1955/25, 4.; SZABÓ B. István, *Új évtized írói jönnek*, Kritika, 1969/11, 46–50.; MÁRKUS Béla, *Az „agyonhallgatott” író*, Új Forrás, 1980/5, 8–11.; CSILLAG Mária, *Szabó István*, Új Írás, 1991/9, 81–94.

¹¹ Lásd a szerző munkásságáról írt legfrissebb monográfiát: LAJTOS Nóra, *Példázat és etika: Sánta Ferenc rövidprózája*, Bp., Írott Szó Alapítvány, 2018.

¹² Ebben az időszakban indulnak el a Magvető antológiásorozatai: 1964-ben jelenik meg először a *Szép versek*, valamint a rövidprózákat szemlélő *Körkép*, 1969-ben a drámára összpontosító *Rivalda*, 1970-ben pedig az írói riportokból és szociográfiákból válogató *Író szemmel*. 1969-ben jelenik meg az *Útközben* című, fiatal baranyai írók és költők műveit összefogó antológia, valamint a Szépirodalmi Könyvkiadó nagy líraválogatása, a *Költők egymás között*, a kiadó másik líraantológiája, *A magunk kenyerén* borítójában és szerkesztésében is a *Költők...-re* emlékeztet.

¹³ VASY Géza, *A kilencek: Az Elérhetetlen föld alkotói*, Miskolc, Felsőmagyarország, 2002. Lásd emellett a Magyar Művészeti Akadémia online felületén a Kilencek egyetlen költőnőjével, Mezey Katalinnal készített interjút: <https://www.mma.hu/sr/77/-/event/10180/az-%E2%80%9EElerhetetlenfold%E2%80%9D;jsessionid=6934840B6460C38C8BBAD02240EEBC48> (utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 29.).

¹⁴ Az antológiák sokasodásával megnyilvánuló bebocsátató gesztusok automatizálódásáról egy későbbi, 1981-ben megjelenő válogatás, *A medveölő fia* is árulkodik, amely az 1965-ben debütáló, a '80-as évek elejére már többkötetes, de a válogatás alapján még mindig „fiatal” Simonffy András kötetbe felvett elbeszélésének a címét kapta meg: *A medveölő fia: 38 fiatal prózaíró*, szerk. ANNUS József, Bp., Kozmosz, 1981. A címadás gesztusát érdemes Szkárosi Endre pályaképe felől értelmezni, amelyben Simonffy fogadtatásáról és kultuszáról is ír. Mire az antológia megjelent, Simonffy nemcsak „fiatal” nem volt, de bizonyos értelemben már a fejeztése is megkezdődött: SZKÁROSI Endre, *Simonffy András = Fiatal magyar prózaírók 1965–1978*, szerk. KULIN Ferenc, Bp., Akadémiai, 1980, 175–185.

¹⁵ VERES, i. m., 530–531.

¹⁶ REMÉNYI József Tamás, *Három vázlat Császár Istvánról*, Kortárs Online, 2020. 12. 04., <https://www.kortarsonline.hu/aktual/csaszar-istvan.html> (utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 29.).

¹⁷ *Fiatal írók tanácskozása: Lillafüred, 1969*, szerk. ZIMONYI Zoltán, Miskolc, Széphalom Könyvműhely – Új Kilátó Irodalompartóló Egyesület, 1995.

¹⁸ MORSÁNYI Bernadett, *Magyarország és egy ifjú nemzedék a hatvanas-hetvenes évek fordulóján – A „hatvanas évek”: csalóka napfény és csalóka emlékezet*, Az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola hallgatóinak publikációs fóruma, https://epika.web.elte.hu/doktor/publ_morsanyib.html (utolsó

letöltés ideje: 2022. 09. 05.); REMÉNYI József Tamás, *Mire készülnek?! – avagy hogyan kell az írókat kezelni = Fiatal írók tanácskozása: Lillafüred 1969, i. m., 173–189.*

- ¹⁹ Erről tanuskodik a *Kortársaink* című könyvsorozat köteteinek döntő többsége mellett (kiváltképp: *Fiatal magyar prózaírók*) az az Agárdi Péter szerkesztésében megjelent gyűjtemény is, amely a hetvenes évek irodalmáig vezető fejlődéstörténettel igyekszik tablót rajzolni a Kádár-korszak irodalmáról: *A hetvenes évek magyar irodalmáról*, szerk. AGÁRDI Péter, Bp., Kossuth, 1979.
- ²⁰ A „fiatal” íróknak is megjelenési felületet biztosító, e kategória diszkurzívítására, a nemzedék értelmezői alakzatának elégtelen voltára hívja fel a figyelmet a József Attila Kör első kiadványa: *Fasírt avagy viták a „fiatal irodalomról”, szerk. DÉRCZY Péter, Bp., Magvető, 1982.*
- ²¹ *Ankét a fiatal irodalomról*, Új Írás, 1969/7, 53.
- ²² A megszólalók névsora: Cseres Tibor, Devecseri Gábor, Déry Tibor, Fodor József, Garai Gábor, Goda Gábor, Illés Béla, Illés Endre, Juhász Ferenc, Karinthy Ferenc, Kolozsvári Grandpierre Emil, Lengyel József, Nagy László, Örkény István, Rákos Sándor, Rónay György, Simon István, Somlyó György, Szabó Pál, Takács Imre, Tersánszky Józsi Jenő, Vas István, Váci Mihály, Veres Péter, Weöres Sándor, Zelk Zoltán. A szerkesztőség a következő kérdéseket tette fel nekik: 1. Ha visszatekint írói pályafutásának kezdetére, mi az a legfontosabb tanulság, amit meg kíván osztani a mai fiatal írókkal? 2. Véleménye szerint észrevehető-e új törekvések irodalmunk most jelentkező nemzedékének műveiben? Beszélhetünk-e velük kapcsolatban „új hullám”-ról? Mit vár tőlük? 3. Név szerint kire vagy kikre figyelt fel leginkább?
- ²³ Apáti Miklós, Béres Attila, Dobai Péter, Döbrentei Kornél, Gutai Magda, Haraszti Miklós, Keresztes Ágnes, Kertész Péter, Kiss Benedek, Konczek József, Lugossy Gyula, Marsall László, Mezey Katalin, Módos Péter, Munkácsi Miklós, Nádas Péter, Nádudvari Anna, Oláh János, Papp József, Pardi Anna, Péntek Imre, Rózsa Endre, Simonffy András, Szántó Erika, Szentgallay Géza, Szepesi Attila, Takács Zsuzsa, Urbán Gyula, Utassy József, Vámos Miklós, Vathy Zsuzsa és Werbőczy Antal válaszolt a szerkesztőség kérdéseire: 1. Mi a foglalkozása? Hány éves? Mikor és hol jelent meg első írása? Van-e kötete? 2. Kik azok a személyiségek (írók, tudósok, politikusok stb.), akik írói fejlődésére, gondolkodására leginkább hatottak? 3. A mai magyar írók közül kiket becsül legjobban és miért? 4. Hogyan fogalmazná meg röviden írói programját? 5. Lát-e olyan közös vonásokat a legutóbbi években indult írók törekvéseiben, amelyek alapján irodalmi „új hullám”-ról beszélhetünk? Mi a véleménye a fiatal írók lehetőségeiről és társadalmi felelősségéről?
- ²⁴ *Ankét a fiatal irodalomról*, Új Írás, 1969/9, 83. Almási Miklós, Faragó Vilmos, Illés László, Juhász Béla és Kovács Sándor Iván szerepelt a harmadik fordulóban.
- ²⁵ Reményi József Tamás a tanácskozás dokumentumkötetének utószavában fontos belátásoknak ad hangot a körkérdés vonatkozásában is: REMÉNYI, *Mire készülnek?!*, i. m., 18. jegyzet.
- ²⁶ Devecseri Gábor hozzászólása, Új Írás, 1969/7, 54.
- ²⁷ A szerkesztőség által jegyzett bevezetőből tudható, hogy a képeket maguk az írók bocsátották a lap rendelkezésére.
- ²⁸ A népi írók és a hatalom viszonyával kapcsolatban: VERES, i. m., 538.; STANDEISKY Éva, *A népi írók és a hatalom (1957–1958)*, Holmi, 1994/10, 1447–1460.
- ²⁹ Devecseri tülréprezentálásának lehetséges okairól: NAGY MIKLÓS Mihály, „...Ne légy tétlen, költő...” – Devecseri Gábor, a néphadsereg poétája, Magyar Napló, 2009/2, 18–21.; illetve REICHERT Gábor, „Jó ember, jó gyerek akar lenni”: Devecseri Gábor Önkéntes határőr című elbeszélő költeményéről, Irodalomismeret, 2016/4, 38–60.
- ³⁰ Utalás Faragó Vilmos válaszára az ankét harmadik fordulójából: „Nem számoltam meg, hány fiatal író nyilatkozott az Új írás múlt havi számában. Harminc? Körülbelül. De egyetlen egy nyilatkozta csak, hogy elégedett.” (Új Írás, 1969/9, 89.) Az az egy író feltételezésem szerint a későbbi Pulitzer-emlékdíjas újságíró, költő Kertész Péter lehet, aki az ankét keretein belül ugyan nem fogalmazott meg intézménykritikát, de *Életérzés* című egysoros verse („Szomorú vagyok”), amely az 1972-es *Hangulatjelentés* kötet nyitódarabja, Kőszeg Ferenc emlékezése szerint meglehetősen nagy írói-ával bírhatott a megjelenésekor, amiből Kertész Péter politikai állásfoglalására is következtetni lehet: KŐSZEG Ferenc, *Kertész Péter blogjai*, Beszélő, 2007/12, 32.

³¹ Ebben az összefüggésben is figyelmet érdemel Zalán Tibor *Arctalan nemzedék* című esszéje, amely a '70-es évek pályakezdő lírikusainak helyzetét vázolja fel, ezáltal sorra veszi a korabeli intézményrendszer, valamint a hivatalos irodalomszemlélet homogenizáló gyakorlatait: ZALÁN Tibor, *Életünk*, 1979/11, 957–968.; lásd még: MORSÁNYI Bernadett, *Egyedül szembejövet: Dobai Péter (és) művésze*, Bp., L'Harmattan, 2016, 17–47.

82

³² Simonffy András hozzászólása, *Új Írás*, 1969/8, 88–90.

³³ Szántó Erika hozzászólása, *Új Írás*, 1969/8, 90–91.

³⁴ JUHÁSZ Tibor, „Nem akartam megmagyarázni semmit”: *Interjú Lugossy Gyulával*, KULTer.hu, 2021. 08. 15., <https://www.kulter.hu/2021/08/interju-lugossy-gyula-iroval/> (utolsó letöltés ideje: 2022. 09. 16.).

³⁵ Lugossy Gyula hozzászólása, *Új Írás*, 1969/8, 74–75.

³⁶ SCHEIN Gábor, *Az irodalom intézményrendszerének újjászerveződése 1956 után: Írói csoportok, alku-folyamatok = Magyar irodalom*, főszerk. GINTLI Tibor, Bp., Akadémiai, 2015, 887–888, 936–938.

³⁷ *Kortárs irodalom és kritikai diskurzus – mikor a kritikusok közé begurítod a labdát... (Lapis Józseffel és Mohácsi Balázssal Vásári Melinda beszélget)* = LAPIS József, *Elég*, Debrecen, Alföld Alapítvány – Méliusz Juhász Péter Könyvtár, 2022, 79–121.

³⁸ HORVÁTH Sándor, *A nagy generáció emlékezete: Alternatív Kádár-korszak*, Műút, 2010020, 48–52.; B. JUHÁSZ Erzsébet, *Hősök vagy balekok? A társadalmi beilleszkedés zavarai a hetvenes évek irodalmában*, Bp., Argumentum, 2011.; SZÁJÁRTÓ Zsolt, „Forró témák” a Z-generáció kutatásában: *Fogalmi keretek, módszertani megközelítések*, www.zgeneracio.hu, <http://www.zgeneracio.hu/tanulmanyok> (utolsó letöltés ideje: 2022. 09. 06.); VERES, i. m., 532.

³⁹ KULCSÁR-SZABÓ, i. m., 63–74.

⁴⁰ Juhász Béla hozzászólása, *Új Írás*, 1969/9, 94–98.

⁴¹ Illés László hozzászólása, *Új Írás*, 1969/9, 91–93. (Kiemelés az eredetiben.)

⁴² Almási Miklós hozzászólása, *Új Írás*, 1969/9, 83–89.

⁴³ A gyűjtemény szerkezete is megközelíthető a „fiatal” irodalom diskurzusa felől, ugyanis a válogatás háttápján az írók portréi kaptak helyet, a szövegeket pedig ars poeticaként is olvasható rövid, szerzői vallomások vezetnek be, amelyekben a „fiatal” írók saját egzisztenciális körülményeiről beszélve teremtik meg munkáik társadalmi kontextusát.

⁴⁴ REICHERT Gábor, „Péterek stb.”: *Nemzedéki szemléletmód Gáll István kritikusai gyakorlatában*, *Új Forrás*, 2022/1, 57–63.

⁴⁵ GÁLL István, *Megkésett utószó: Fiatal prózaírók antológiája*, *Új Írás*, 1970/1, 105–110.

⁴⁶ GÁLL István, *Új nemzedékek: Elmaradt előszó; Péter, küzdjünk még?* = GÁLL István, *Hullámlovas*, Bp., Kozmosz Könyvek, 1981, 238–320; 320–349.

⁴⁷ Az antológiát memoáráról terveivel kapcsolatban mostanában gyakran szóba hozza az a Bereményi Géza, akinek pályakezdése a *Naponta* máshoz kötődik: JUHÁSZ Tibor, *Ollóval vagdosott történelem: Interjú Bereményi Gézával*, *Alföld*, 2022/5, 34–40.; PAPP Gábor Zsigmond, *Bereményi Géza: Én ezekben többet nem írok*, *Litera*.hu, 2023. január 22., <https://litera.hu/magazin/interju/beremenyi-geza-en-ezeknek-tobbet-nem-irok.html> (utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 25.).

⁴⁸ A korhoz kötöttséget, az irodalmi folyamatok szinkrón metszetét hangsúlyozza az a megoldás is, hogy az antológia elején a következő kitétel szerepel: „Anyaggyűjtés lezárva 1970. május 1-jén”.

⁴⁹ ALEXA Károly, *Ahol a sziget kezdődik*, *Kortárs*, 1971/7, 1150.

⁵⁰ Bár több irodalomkritika is felfigyel a koncepció kidolgozatlanságára, kevésbé elnéző, a nemzedéki kérdés szociológiai szempontjait mozgósító bírálatra is van példa: SZABÓ B. István, *Anti-antológiák*, *Társadalmi Szemle*, 1971/8–9, 116–120.

⁵¹ NÁCSA Klára, *Utak és lehetőségek*, *Valóság*, 1972/8, 81–88. (Kiemelés az eredetiben.) A szerző két évvel később, a *Valóság* 1974-es májusi számában elkészíti a vitáit folytatását is, amely tulajdonképpen a '72-es tanulmány újírása, hiszen a főbb állításai nem változtak: NÁCSA Klára, *Utak és lehetőségek II.*, *Valóság*, 1974/2, 64–72.

⁵² *Uo.*, 82.

⁵³ Ajtony Árpád hozzászólása, *Valóság*, 1973/1, 93–96.

⁵⁴ Orbán Ottó hozzászólása, *Valóság*, 1972/8, 90–92.

- ⁵⁵ Például Agárdi Péter (Valóság, 1972/9, 82–85.) és Sándor Iván hozzászólásai (Valóság, 1972/11, 98–100.).
- ⁵⁶ Ajtony Árpád mellett Hernádi Miklós konklúziója olvasható, aki egészen máshová teszi a hangsúlyokat a vita összegzése során: Hernádi Miklós hozzászólása, Valóság, 1973/1, 92.
- ⁵⁷ Lásd Veres András már hivatkozott tanulmányában felvázolt összefüggésrendszert (VERES, *i. m.*, 520–535.), valamint a Gintli Tibor által szerkesztett irodalomtörténeti kézikönyv Schein Gábor által írt, a 36. lábjegyzetben hivatkozott fejezeteit.
- ⁵⁸ *Azonosítási kísérlet – robotkép után = Az ének megmarad*, szerk. ZIMONYI Zoltán, Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya, 1985, 211–227. Babosi László Zimonyival készített interjújából tudható, hogy az antológia létrejöttének szükségessége sem a Hetek köreiben fogalmazódott meg, vagyis Zimonyi később saját szerkesztői tevékenységét is a nemzedékkonstruáló tényezők közé sorolja: BABOSI László, *Az ének megmarad: Interjú Zimonyi Zoltánnal Ratkó Józsefről és a Hetek antológiájáról*, Kortárs Online, 2021. 09. 30., <https://www.kortarsonline.hu/aktual/zimonyi-zoltan-ratko-jozsef.html> (utolsó letöltés ideje: 2022. 09. 18.).
- ⁵⁹ KASSÁK Lajos, *Az izmusok története*, Bp., Magvető, 1972.

